

Els drets socials: un panorama general

Social rights, an overview

Ricardo García Manrique¹

Resum

Els drets socials són un grup de drets fonamentals que ha trobat i segueix trobant especials dificultats per al seu reconeixement i garantia. La presència dels drets socials en la història política i constitucional europea és tan antiga com la dels drets civils i polítics. No obstant això, el triomf de l'economia capitalista i de la filosofia liberal ha endarrerit la seva consolidació jurídica i social. Per això, la defensa dels drets socials demana, en l'àmbit de les idees, renunciar a alguns dels pressupostos liberals de la nostra concepció dels drets fonamentals; en l'àmbit de la pràctica política i jurídica, demana enfortir l'estatut de la ciutadania i restringir el mercat a l'hora de distribuir els béns socials més rellevants.

Paraules clau: Drets socials, llibertat, liberalisme, ciutadania, mercat.

Abstract

Social rights are a group of fundamental rights which has faced, and still face, special difficulties in its recognition and enforcement. The presence of social rights in European political and constitutional history is as old as that of civil and political rights. Nevertheless, the triumph of capitalist economy and liberal philosophy has hindered and delayed their legal and social settlement. That is why the defense of social rights demands, at the level of ideas, needs to give up some liberal assumptions of our conception of fundamental rights; and, at the level of political and legal practice, it demands to strengthen citizenship and to restrict the scope of market economy when distributing the most important social goods.

Key words: Social rights, freedom, liberalism, citizenship, market.

Per citar l'article: GARCÍA MANRIQUE, Ricardo. Els drets socials: un panorama general. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, abril 2016, n. 207, pàgines 9-20. ISSN 0212-7210.

¹ Professor titular de filosofia del dret a la Universitat de Barcelona. garcia.manrique@ub.edu

I. Què són i quins són els drets socials

“Drets socials” és un terme emprat en la cultura jurídica i política per designar cert grup de drets bàsics de les persones. No es tracta d'un terme tècnic perquè no és el que apareix en els textos jurídics vigents. En l'àmbit del Dret Internacional, el terme que s'utilitza per a aquest grup particular de drets és el de “Drets econòmics, socials i culturals” (o DESC), arran de l'aprovació el 1966 del Pacte Internacional de Drets Econòmics, Socials i Culturals (PIDESC), que va anar paral·lela a l'aprovació del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics (PIDCYP), establint així un reconeixement per separat que va sancionar la consideració diferent que uns i altres drets mereixen a la comunitat internacional. En l'àmbit del Dret Constitucional, els termes tècnics varien en funció de les diferents categories de drets que estableix cada constitució: per exemple, en l'espanyola no es parla de drets socials, sinó de “principis rectors de la política social i econòmica”, una capçalera sota la qual tampoc s'agrupen tots els drets socials, ni tan sols el dret a l'educació hi apareix, sinó que és en un altre epígraf constitucional. No obstant això, l'ús del terme “drets socials” s'ha anat generalitzant cada vegada més en el llenguatge públic i és el que utilitzarem aquí.

Els drets socials són anomenats també “drets de tercera generació”, amb el supòsit que en el desenvolupament històric dels drets humans primer s'haurien reconegut els drets civils (primera generació), més endavant els drets polítics (segona generació) i, per fi, els drets socials (tercera generació). N'hi ha que, en canvi, agrupen els drets civils i polítics en una primera generació i fan servir el terme “segona generació” per referir-se als drets socials. Una o altra seqüència pot descriure el desenvolupament dels drets en alguns països, però per descomptat no en tots. A més, parlar de generacions de drets pot amagar el fet que la reivindicació dels drets socials és tan antiga com la dels altres drets humans. Per aquestes raons, i perquè no hi ha acord de si qualificar els drets socials de segona o de tercera generació, sembla recomanable renunciar a aquesta terminologia.

Els drets socials se'ls ha qualificat com a “drets de prestació” o “drets positius”, per contrast amb els drets civils, suposadament “drets d'abstenció” o “drets negatius”. No obstant això, cal rebutjar des del principi aquesta caracterització, per inexacta. En realitat, tot dret fonamental, sigui d'un o altre tipus, exigeix tant abstencions com prestacions, amb diversos continguts segons el dret de què es tracti. A més, i encara que sigui cert que en determinats drets socials (com l'assistència o l'educació) predomina l'aspecte *prestacional*, també ho és que no predomina en d'altres drets socials (és el cas de certs drets laborals, com la llibertat sindical o la jornada màxima). D'altra banda, un aspecte essencial dels drets socials és el participatiu (ja que aspiren a fomentar la participació de tots en certes activitats socials, tret que tenen en comú amb als drets polítics), i aquest aspecte no queda indicat per la idea de la “prestació”.

Una altra manera d'identificar els drets socials és vinculant-los amb el valor de la igualtat, per contrast amb els drets civils i polítics, que derivarien del valor de la llibertat. No obstant això, aquest contrast entre uns i altres drets no sembla molt sensat: tots els drets, amb independència del seu contingut, augmenten la llibertat dels seus titulars, i no només els civils i polítics, sinó també els drets socials, perquè posen remei a mancances, atorguen oportunitats i dissolen relacions de dominació; i tot això torna més lliures als que en disposen. A més, qualsevol dret fonamental, pel fet de ser atribuït a totes les persones i no només a algunes, iguala la seva condició social. És a dir, la vinculació amb un o altre valor no permet identificar grups diferents de drets. Tots els drets fonamentals serveixen a la llibertat i ho fan de manera igualitària.

Qualsevol dret fonamental, pel fet de ser atribuït a totes les persones i no només a algunes, iguala la seva condició social

La veritat és que no és fàcil caracteritzar unitàriament els drets socials ni, per tant, distingir-los dels altres drets. Potser el text que més pot ajudar-nos en això és el que hem citat del PIDESC, perquè podem considerar com a drets socials (o DESC) tots aquells drets que apareixen enunciats en el seu articulat. Malgrat tot, això no ens permet anar més enllà d'una definició per extensió, és a dir, ens permet saber quins són els drets socials (és a saber: els drets laborals i la seguretat social; els que garanteixen la protecció de la família, la maternitat i la infància; els drets a l'alimentació, vestit i habitatge, la salut, l'educació i la cultura); però no ens permet saber *què* són els drets socials, o quin és l'element que els unifica, perquè el PIDESC no inclou la seva definició, sinó només la seva enumeració.

De fet, en l'àmbit de la filosofia política i jurídica, la tendència més interessant és aquella que pretén mostrar que els drets socials no es diferencien essencialment dels altres drets humans i que, a tot estirar, les diferències que podem trobar entre uns i altres són graduals. O bé, d'acord amb termes que van guanyant força tant en el llenguatge del Dret Internacional com en el discurs acadèmic i el dels activistes, els drets humans constitueixen un conjunt "indivisible" que serveix unitàriament a la llibertat de les persones, de manera que de tots els drets es pot predicar la seva "interdependència". Tot això (unitat, indivisibilitat, interdependència dels drets) resulta molt plausible. No obstant això, continua sent cert que seguim fent servir la categoria dels drets socials; i si té sentit fer-ho és perquè en *alguna cosa* han de diferenciar-se dels altres, encara que *aquesta cosa* no estigui relacionada ni amb el seu fonament ni amb la seva estructura. Intentarem posar-ho en relleu al llarg de les seccions subsegüents.

Per tant, i per molt insatisfactori que resulti, una caracterització inicial dels drets socials només és possible, o bé en termes negatius, o bé per enumeració, amb la qual cosa podem dir que els drets socials són aquells drets humans que no són considerats drets civils ni polítics; o que són drets socials els que trobem catalogats com a tal en el PIDESC, aprovat per Nacions Unides el 1966.

II. Trajectòria històrica

Si s'hagués de sintetitzar la trajectòria històrica dels drets socials en una frase, podria ser aquesta: els drets socials van néixer a la vegada que els altres drets humans, però han trobat dificultats molt més grans en el seu desenvolupament i encara està per veure si arribaran a aconseguir mai un reconeixement equivalent. En efecte, i començant pel principi, els drets socials més típics (l'educació, el treball i l'assistència) els podem trobar enunciats ja a la francesa, revolucionària i republicana *Declaració dels drets de l'home i del ciutadà de 1793*. En canvi, no figuraven a la primera, la de 1789, que amb raó pot considerar-se text fundacional de la història dels drets humans (deixant ara de banda el món anglosaxó, que ha seguit la seva pròpia evolució en aquest àmbit). Aquesta absència ha estat considerada per a molts com a significativa del suposat caràcter liberal d'aquesta declaració i es creu que l'aparició dels drets socials hauria d'esperar a un moment molt posterior. Res més lluny de la realitat: si no n'hi ha prou amb el fet que només quatre anys després aquests drets s'incloguessin en una segona declaració que reemplaçava la primera, caldrà doncs afegir dos arguments més. El primer és que ja l'estiu de 1789 es va debatre a l'Assemblea Nacional francesa si els drets a l'educació, treball i assistència havien d'estar presents a la Declaració, i si van acabar per no estar-hi va ser més aviat per raons conjunturals, és a saber, la pressa que tenia l'Assemblea en concloure la Declaració per posar mà a l'obra amb la Constitució, que va convertir en document definitiu el que encara era només un text provisional. El segon argument és precisament que la Constitució de 1791, que havia de desenvolupar la Declaració de 1789, sí que contenia aquests drets. I, per cert, qualificar de "liberal" un text de finals del segle XVIII no deixa de ser anacrònic, perquè el liberalisme és un producte ideològic del segle XIX, de la influència en els drets en parlar una mica més endavant. Tenim prova, a més, que els revolucionaris francesos es van prendre molt seriosament els drets socials, i aquesta prova consisteix en les lleis que es van aprovar, o que almenys es van debatre, en el bienni 1792-1794, que pretenien desenvolupar els drets a l'educació i a l'assistència.

La reacció conservadora que va seguir els anys revolucionaris, tant a França com a la resta d'Europa, va retardar molt el desenvolupament de tots els drets, que al cap i a la fi eren la màxima expressió d'una concepció democràtica i igualitària d'allò polític i social que havia estat provisionalment derrotada. Tanmateix, els drets seguien sent el principal programa polític progressista, com ho demostren les revolucions de 1848. De nou a França, els drets humans van tornar a figurar en un lloc principal de la Constitució republicana aprovada aquell any. També els drets socials, encara que en aquesta ocasió amb un estatut rebaixat respecte dels altres drets; la qual cosa constitueix una primera i significativa mostra de les especials dificultats que anava a enfrontar el seu reconeixement. El debat constituent francès de 1848 ens permet, a més, com-

prendre ara el perquè de les esmentades dificultats. A finals del segle XVIII es confiava, potser ingènuament, en què la propietat, la llibertat de mercat, l'educació o el treball eren drets que es podien reconèixer i garantir, per dir-ho així, *a peu d'igualtat*. Això va deixar de ser així segons avançava el segle XIX, quan l'economia capitalista va aconseguir un nivell de desenvolupament suficient per generar dues classes socials (burguesia i classe obrera) ben diferenciades i d'interessos antagònics. Va ser a mitjan segle quan es va prendre consciència d'aquest antagonisme (recordem que el *Manifest Comunista* de Marx i Engels va aparèixer també el 1848), que es va traduir també en l'àmbit dels drets: els partidaris (ara ja sí) del liberalisme van sostenir, de manera més o menys explícita i amb el suport d'altres arguments que tindrem oportunitat de repassar, que el reconeixement dels drets socials suposava acabar amb l'economia de mercat i que, per tant, aquest reconeixement era inacceptable; a l'altra banda de l'espectre polític, els partidaris més sagaços dels drets socials eren igualment conscients que reconèixer-los suposava alterar de manera important les bases del capitalisme i transitar cap a un destí molt diferent que ja tenia nom: el socialisme. Aquests últims van perdre per descomptat la batalla de 1848 però la guerra no havia fet més que començar.

1848 va marcar l'inici d'un llarg període d'eclipsi dels drets, almenys en el pla constitucional, un període que per a alguns acaba tot un segle, fins a la segona postguerra mundial. Malgrat això, no hi ha un retrocés en la lluita pels drets socials, ni es deixen de registrar avenços en l'àmbit de l'educació, el treball o l'assistència. Sistemes educatius públics van ser posats en marxa amb decisió a diversos països europeus; els treballadors van anar guanyant drets puntuals però importants relatius a les seves condicions laborals; i, per exemple a Alemanya, es va crear i desenvolupar un potent sistema de seguretat social, tal com més endavant acabarien fent els altres estats d'Europa occidental. No va desaparèixer, doncs, la consciència de la rellevància d'aquests drets; però sí que és cert que no van obtenir reconeixement constitucional, més enllà d'alguns casos excepcionals, entre els quals podem destacar la Constitució alemanya de 1919, o Constitució de Weimar, de vida curta i convulsa; la Constitució espanyola de 1931, de vida igualment convulsa i encara més curta; o, a Amèrica, la pionera Constitució mexicana de Querétaro, aprovada el 1917, encara vigent, però d'una eficàcia en aquest àmbit dels drets socials que cal considerar escassa.

Després de la Segona Guerra Mundial s'inicia un període que bé es pot anomenar de floriment dels drets, marcat per l'aprovació de la *Declaració Universal de Drets Humans*, que va tenir lloc el 1946 i en el si de la recentment creada Organització de les Nacions Unides, una declaració que incloïa els drets socials juntament amb els civils i polítics. Aquest període ha estat definit també com el del constitucionalisme social, perquè les constitucions de l'època van consagrar la figura de l'"estat social" (avui anomenat de manera una mica confusa, "estat del benestar", per influència anglo-

Després de la Segona Guerra Mundial s'inicia un període que bé es pot anomenar de floriment dels drets, marcat per l'aprovació de la *Declaració Universal de Drets Humans*.

saxona), un estat que es caracteritzaria precisament per la seva vocació d'assegurament dels drets socials, per bé que no sempre van trobar acomodament explícit en els textos constitucionals, o almenys no en la mateixa línia que els altres drets. Solen invocar, com a textos més representatius del període, les Constitucions italiana de 1948 i alemanya de 1949; i, una mica més endavant, la Constitució francesa de 1958, la portuguesa de 1976 i l'espanyola de 1978.

Fos amb suport constitucional o no, les dècades que van seguir la Segona Guerra Mundial van contemplar un important desenvolupament dels drets socials en els països d'Occident. La crisi econòmica dels primers anys setanta, seguida per l'auge del neoliberalisme, van truncar aquest desenvolupament fins al punt que a data d'avui podem parlar sens dubte d'un retrocés en matèria de drets socials, molt més evident durant els anys de l'actual crisi financera i productiva, l'enèsima crisi del capitalisme, a la qual han seguit retallades profundes en tots els àmbits d'aplicació dels drets socials. No és fàcil diagnosticar amb precisió les causes d'aquest retrocés, ni tampoc prescriure el tractament adequat per revertir-ho, però el que sí farem aquí és examinar de quina manera s'han concebut i reconegut els drets socials, i mirar de determinar què és el que tenen de particular, per entendre per què han suportat els embats de la crisi i del neoliberalisme pitjor que els altres drets. Per això, definirem les dues concepcions dominants dels drets socials (una de negativa i una altra de positiva) que poden identificar-se en el pla de les idees i que d'una o altra manera han estat traslladades al pla de la política i del dret, per contrastar-les després amb una visió més il·lustre.

III. La negació liberal dels drets socials

El liberalisme, almenys en la mesura que constitueix una concepció dels drets humans, pot identificar-se com a una deriva conservadora de la filosofia republicana que va inspirar les revolucions del segle XVIII. Es desenvolupa al llarg del segle XIX i accepta com a dogmes intangibles l'economia capitalista i la primacia de l'espai privat respecte de l'espai públic (val a dir: del mercat respecte de la ciutadania). El liberalisme assumeix una concepció dels drets segons la qual han de ser límits per al poder de l'estat, el qual sempre representa una amenaça per a la llibertat individual, una llibertat que és precisament el que els drets han de garantir. És clar que el liberalisme està assumint una concepció "negativa" de la llibertat. Segons aquesta concepció, la llibertat és servida mitjançant la garantia de la no-interferència pública o dels altres en el nostre àmbit d'acció individual; per això, els drets han de ser, de la mateixa manera, drets de no-interferència, o límits a la intervenció de l'estat. També per això el liberalisme sempre va ser reticent als drets de participació política, i a la mateixa democràcia, ja que ni la democràcia, ni els drets connexos a la democràcia, es poden conce-

bre com a límits o no-interferències, sinó més aviat com l'habilitació de la participació de tots en el govern de la comunitat i, segons el liberalisme tradicional, com una amenaça a la llibertat individual. Per aquesta raó els liberals no poden acceptar el caràcter fonamental dels drets socials, perquè aquests no poden ser configurats com a drets d'abstenció sinó més aviat com a drets que exigeixen la intervenció extensa i intensa de l'estat en diverses activitats comunitàries com són l'educació, l'assistència i el treball; és a dir, es tracta de drets que qüestionen la primacia de l'espai privat per sobre del públic, una de les premisses innegociables del liberalisme. A més, la garantia dels drets socials exigiria restriccions d'altres drets que són essencials per a l'economia capitalista, com la propietat i la llibertat de mercat, i el liberalisme no estava en disposició d'acceptar-les.

El liberalisme, doncs, nega el caràcter fonamental dels drets socials. Primer, perquè els drets fonamentals són drets de llibertat i els drets socials no augmenten la llibertat dels individus (cal insistir: sempre d'acord amb la concepció negativa de la llibertat que és pròpia del liberalisme); segon, perquè els drets fonamentals són drets que consisteixen en abstencions i no en intervencions de l'estat, d'acord amb la mateixa lògica. I tercer, perquè els drets socials suposen una redistribució de recursos que suposa violar el dret de propietat privada i retallar la llibertat de mercat, els dos drets que són més apreciats pel liberalisme capitalista.

La traducció constitucional d'aquest model de drets és la que cal esperar: es reconeixen els drets civils i els polítics (aquests últims no sense resistència perquè, com dèiem, el liberalisme va trigar a acceptar la democràcia com a part del seu programa polític); i es deixen fora de la constitució els drets socials. No és que els liberals desconeguin el valor de l'educació, l'assistència, la salut, el treball, l'habitatge o la cultura, però consideren que totes aquestes activitats i finalitats socials s'han de desenvolupar en l'àmbit privat i regir-se per les lleis del mercat.

IV. El reconeixement socioliberal dels drets socials

La manera en què els drets socials han estat reconeguts per bona part de la teoria jurídica i política i pel constitucionalisme contemporani pot ser qualificada de "socioliberal" perquè suposa la revisió d'alguns postulats del liberalisme, tot i que no tots, tal com acaben de ser exposats breument. En aquest model coincideixen els partidaris d'un liberalisme social o progressista amb els d'un socialisme liberal o socialdemòcrata, i és el que podem considerar característic del constitucionalisme social del segle XX. Si el liberalisme nega el caràcter fonamental dels drets socials i els expulsa de la constitució, el socioliberalisme sí que accepta el seu caràcter fonamental i postula el seu reconeixement constitucional, si bé en uns termes que, veurem, debiliten la posició dels drets socials respecte dels altres drets.

Recordem que, en referència al fonament dels drets humans, el liberalisme assumeix que es tracta de drets que es justifiquen perquè serveixen a la llibertat de les persones, si bé a una llibertat caracteritzada negativament com a no-interferència aliena. Com que els drets socials no serveixen a aquesta llibertat, sinó que precisament es tracta de drets que consisteixen en “intervencions” o “prestacions”, la conseqüència és que els liberals no accepten que els drets socials siguin part del catàleg dels drets humans. En canvi, els social-liberals rebutgen que la llibertat pugui ser reduïda a la no-interferència aliena i, a canvi, accepten que la llibertat d'un individu augmenta en la mesura que augmenten les seves oportunitats vitals o les seves capacitats. La no-interferència és valuosa, però insuficient, perquè les oportunitats o capacitats dels individus augmenten també a través d'accions positives alienes: l'exemple més característic és el de les prestacions públiques educatives o assistencials, que fan més lliures a qui les gaudeixen. La llibertat, amb altres paraules, no és una situació natural o prepolítica que l'estat es dedica a amenaçar, sinó que és el resultat de la correcta ordenació política de la convivència, que requereix precisament un estat que asseguri de manera activa la llibertat de tots els membres de la comunitat. Sent així, els drets socials serveixen també a la llibertat, com els drets civils i polítics.

Aquesta concepció diferent de la llibertat posa en qüestió la supremacia liberal del que és privat respecte del que és públic. Si la llibertat requereix accions positives alienes, res millor que un sector públic fort per dur-les a terme i estendre-les a tots els ciutadans. Si la llibertat és el resultat de l'acció política i jurídica i no un producte de la naturalesa, no hi ha raó per témer allò que és públic, ja que la creació i manteniment de l'espai públic és condició necessària de la llibertat. Per contra, l'espai privat, per si sol, és incapaç de garantir una llibertat igualitària i permet el manteniment de relacions de dominació i submissió que són incompatibles amb el declarat ideal dels drets humans. D'aquesta manera, el segon obstacle amb què el liberalisme s'oposa als drets socials queda clar.

A tot això cal afegir que aquesta concepció dels drets socials continua sent liberal perquè manté dues premisses bàsiques del liberalisme vinculades entre si. La primera és l'opció pel capitalisme com la manera d'organitzar les activitats econòmiques i la segona és el reconeixement de la propietat i de la llibertat de mercat com a drets fonamentals. Les dues premisses suposaran una restricció en el reconeixement dels drets socials, que seran acceptats només en la mesura que no posin en qüestió aquests dos pilars. En l'última secció veurem com aquest reconeixement restringit, o subordinat, té les seves conseqüències sobretot en temps de crisi econòmica.

L'espai privat, per si sol, és incapaç de garantir una llibertat igualitària i permet el manteniment de relacions de dominació i submissió que són incompatibles amb el declarat ideal dels drets humans.

V. Ciutadania, mercat i drets socials

Ja estem en condicions doncs d'entendre la que podem considerar mala sort dels drets socials, que podem resumir així: si en un primer moment històric, que hem simbolitzat amb la Revolució Francesa, es va comprendre sense problemes que la llibertat dels ciutadans passava per garantir l'educació, l'assistència o el treball, molt aviat el reconeixement d'aquests drets va trobar un obstacle insalvable en el sistema econòmic que s'estava desenvolupant paral·lelament a la cultura dels drets i de la democràcia. Perquè garantir per a tothom, i en condicions d'igualtat, aquests béns bàsics als quals apunten els drets socials suposava posar límits al capitalisme o l'economia de mercat i, a canvi, enfortir allò públic en detriment d'allò privat, un projecte ciutadà que la burgesia dominant no podia admetre perquè posava en perill el capitalisme i la seva pròpia posició hegemònica com a classe social.

En realitat, tot el projecte polític republicà, basat en les pedres angulars de la democràcia i dels drets, es va revelar com a incompatible amb el desenvolupament de la societat capitalista. Per això, durant moltes dècades el liberalisme es va declarar hostil a tots dos, a la democràcia i als drets, i va ser el socialisme qui va enarborar per molt de temps aquestes dues banderes, perquè el socialisme ben entès no és sinó l'hereu natural del republicanisme, un hereu que ha pres consciència que aquest projecte de llibertat igualitària no és compatible amb com n'és de desigual el repartiment de la llibertat que comporta el capitalisme. La força del moviment obrer, la Revolució Russa i, en última instància, l'auge dels feixismes i l'hecatombe que va suposar la Segona Guerra Mundial van portar el liberalisme a una progressiva socialització que va cristal·litzar en les dècades daurades de l'estat social o estat del benestar, durant les quals els drets socials van aconseguir un notable grau de desenvolupament; però ja fa temps que aquest desenvolupament s'ha interromput o fins i tot ha retrocedit. Aturar aquest retrocés i reprendre el camí de la progressiva igualació de la llibertat de tots els ciutadans passa per una correcta comprensió del sentit general dels drets fonamentals que s'apliqui també als drets socials.

El sentit general dels drets fonamentals es pot explicar breument en termes de la dicotomia ciutadania-mercat. Ciutadania i mercat són els dos mecanismes de distribució dels béns (posicions, oportunitats, serveis, prestacions) de què disposa una comunitat. Quan s'opta per la ciutadania, el repartiment d'aquests béns s'efectua igualitàriament entre tots els membres de la comunitat; és a dir, el simple estatut de ciutadà habilita el poder gaudir d'una porció alíquota d'aquests béns, la mateixa per a tothom. En canvi, quan s'opta pel mercat com a mecanisme de distribució, el resultat de la mateixa és necessària o almenys tendencialment desigual: cadascú obté el que pot en funció de la seva capacitat econòmica, i així uns poden obtenir molt i d'altres molt poc. El criteri per determinar si un bé es reparteix a través de la ciutadania o del mercat ha de ser el

següent: els béns que estan connectats amb la dignitat humana, és a dir, amb la possibilitat de portar una vida lliure, aquells béns que garanteixen l'autonomia i el benestar bàsic de les persones, han de ser repartits en parts iguals entre tots. Aquest és precisament el sentit dels drets fonamentals. Un dret fonamental és el dret que tenim a gaudir d'un bé en condicions d'igualtat ciutadana, sigui aquest bé la llibertat d'expressió, la inviolabilitat del domicili o la participació política. Que un bé sigui assegurat mitjançant la tècnica del dret fonamental suposa que aquest bé queda exclòs del tràfic mercantil i deixa de poder ser comprat o venut, per així garantir que tothom en gaudeix igualment i que, com a conseqüència, tothom pugui viure d'acord amb la dignitat que atribuïm a l'humà. Correlativament, només el que no considerem essencial per a aquesta vida digna pot ser repartit mitjançant la tècnica desigual del mercat.

En els termes que utilitzem en aquesta secció, la recuperació dels drets socials passa per vincular-los amb la ciutadania i allunyar-los del mercat, com s'ha fet amb els drets civils i polítics i, en part, amb els mateixos drets socials. Per això, en primer lloc, cal rehabilitar un concepte positiu de la llibertat, que permeti adonar-se que l'educació, l'assistència o el treball són béns bàsics per portar una vida lliure. En segon lloc, cal comprendre que aquests drets no són substancialment diferents dels altres: tots els drets, siguin del tipus que siguin, serveixen a la llibertat de les persones i requereixen un conjunt d'accions i omissions de les institucions públiques. Sense estat, sense lleis, sense ordenació política, no hi pot haver drets de cap tipus. Per això, una cultura dels drets no pot ser hostil a allò que és públic, perquè tots els drets, qualsevol dret, són un producte públic, o ciutadà. En tercer lloc, prendre's seriosament els drets socials suposa aplicar-los-hi la lògica ciutadana i treure del mercat els béns que protegeixen. Aquest és el pas que el socialisme no ha donat, o no del tot, i no l'ha donat perquè assegurar en termes igualitaris l'educació, l'assistència o el treball, la salut o l'habitatge, suposa atemptar contra el dogma de tot el liberalisme contemporani, sigui social o no: el de l'economia de mercat com a principal mecanisme de producció i distribució dels béns.

Ara podem comprendre quin és el tret peculiar dels drets socials: és cert que serveixen a la llibertat, com els altres; és cert que la seva estructura no és substancialment diferent de la dels altres. No obstant això, a diferència dels altres drets, el reconeixement ple dels drets socials suposa atemptar contra l'imperi del mercat i contra la desigualtat social que genera. El capitalisme, a diferència d'altres formes anteriors d'ordenació social i econòmica, és compatible amb un cert nivell d'igualtat ciutadana, la que representen els drets civils i polítics. Fins i tot és compatible amb certs nivells d'assegurament d'alguns drets socials com l'educació o l'assistència social i sanitària o certs drets laborals mínims. Però no sembla que sigui compatible amb el reconeixement ple d'aquests drets, perquè aquest reconeixement implica el predomini de la ciutadania.

A diferència dels altres drets, el reconeixement ple dels drets socials suposa atemptar contra l'imperi del mercat i contra la desigualtat social que genera.

nia sobre el mercat i aquest predomini és incompatible amb el capitalisme, almenys tal i com l'hem conegut fins ara. Perquè assegurar totes les necessitats bàsiques de les persones en termes igualitaris suposa retallar l'abast d'allò mercantil més enllà del que una economia i una societat que s'entenguin com "de mercat" estan en condicions de suportar. Potser el dret al treball mostra millor que qualsevol altre aquesta naturalesa no-mercantil i tendencialment anticapitalista dels drets socials, perquè la compravenda i l'aprofitament del treball aliè és l'essència del mercantilisme; i prendre seriosament i en tota la seva extensió el dret al treball significa ni més ni menys que treure'l del mercat i convertir-lo en una activitat comunitària exercida en condicions de no-dominació que redunda en el benefici de tots.

D'acord amb aquesta perspectiva, les èpoques de crisi o d'escassetat, o en general el nivell de recursos de què disposi un país, no han de suposar cap obstacle per a l'assegurament dels drets socials sinó més aviat tot el contrari. Perquè els drets socials expressen sobretot un criteri igualitari de repartiment de certs béns, l'aplicació de la qual serà tant més peremptòria com més escassos siguin aquests béns. Ara bé: hem de ser conscients que implantar un criteri com aquest implica abordar reformes profundes de l'estructura econòmica vigent, a nivell nacional i internacional, que al seu torn implicaran modificacions substancials dels nostres hàbits de vida, entre elles segurament una reducció dels nostres nivells de consum i opulència. Això no serà fàcil, potser ni tan sols desitjable per a molts; però és el que l'efectivitat plena dels drets socials sembla que demana.

Bibliografia

En aquest article s'ha considerat convenient substituir les notes a peu de pàgina per una breu bibliografia comentada, perquè segurament serà de més utilitat als lectors interessats per aprofundir en el tema.

- ABRAMOVICH, Víctor i COURTIS, Christian. *Los derechos sociales como derechos exigibles*. Madrid: Trotta, 2002. ISBN 9788481645071. Una àmplia exploració de les vies jurisdiccionals per les quals es pot lluitar a favor dels drets socials, precedida d'una anàlisi exhaustiva i crítica de les suposades diferències que separen els drets socials dels altres drets fonamentals.
- ALEXY, Robert. *Teoría de los derechos fundamentales*. Madrid: Centro de Estudios Constitucionales, 1993. ISBN 9788425909399. Potser la teoria dels drets fonamentals més influent dels últims anys. El capítol IX està dedicat al lloc que correspon als drets socials en el sistema jurídic-positiu dels drets fonamentals i expressa bé la que hem anomenat “concepció social-liberal”. Encara que la teoria d'Alexy pren com a base el dret constitucional alemany, és també aplicable amb aprofitament a d'altres sistemes jurídics. Cal advertir que es tracta d'una obra complexa que fa servir un llenguatge jurídic molt tècnic.
- ATRIA, Fernando. ¿Existen derechos sociales?, *Discusiones*. 2004, vol. 4, pàg. 15-58. Una crítica radical, consistent i atractiva de la concepció social-liberal dels drets socials. El mateix volum, disponible íntegrament a la xarxa (<http://www.cervantesvirtual.com/partes/328330/discusiones—0>), conté diversos articles que comenten críticament el d'Atria, i una rèplica del propi Atria.
- BALDASSARRE, Antonio. *Los derechos sociales*. Bogotá: Externado de Colombia, 2001. ISBN 9789586165419. Una excel·lent introducció històrico-constitucional als drets socials.
- ESCOBAR ROCA, Guillermo (dir.). *Derechos sociales y tutela antidiscriminatoria*. Cizur Menor: Aranzadi, 2012. ISBN 9788499030371. Una extensa i actualitzada obra col·lectiva que ofereix una exposició sistemàtica de la regulació dels drets socials en el sistema jurídic espanyol. Conté, a més, una completa, sòlida i convincent teoria general dels drets socials, que va a càrrec del director de l'obra.
- FERRAJOLI, Luigi. *Derechos y garantías: la ley del más débil*. Madrid: Trotta, 1999. ISBN 9788481642858. Aquest recull d'assaigs és una estupenda introducció a les idees de Luigi Ferrajoli en matèria de drets fonamentals en general i de drets socials en particular. Ferrajoli és un dels juristes teòrics més influents (si no és el que més) a Espanya i Iberoamèrica.
- GARCÍA MANRIQUE, Ricardo. *La libertad de todos: una defensa de los derechos sociales*. Barcelona: El Viejo Topo, 2013. ISBN 9788415216513. Una exposició àmplia de les idees contingudes en aquest article.
- MARSHALL, T. H.. *Ciudadanía y clase social*. Madrid: Alianza, 1998. ISBN 9788420629131. Publicat per primera vegada el 1950, es tracta d'un text considerat com a clàssic que permet comprendre el lloc dels drets socials en l'evolució històrica dels drets fonamentals; i com els drets socials ben entesos expressen un ideal de comunitat política que requereix una transformació profunda de l'estructura econòmica vigent.
- PISARELLO, Gerardo. *Los derechos sociales y sus garantías. Elementos para una reconstrucción*. Madrid: Trotta, 2007. ISBN 9788481648942. Una crítica dels arguments de diversos tipus en què, indègudament, s'ha basat la postergació dels drets socials davant dels altres drets fonamentals. I una proposta de reconstrucció garantista multinivell d'aquests drets.